

ОКРУГЛИ СТО: КУЛТУРА ПАМЋЕЊА И ОДНОС ПРЕМА ИСТОРИЈСКИМ СПОМЕНИЦИМА

О СПОМЕНИЦИМА КОЈЕ ЈЕ ВЕРИТАС ИЗГРАДИО НА ПОДРУЧЈУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ И ФЕДЕРАЦИЈЕ БиХ

1. Сјећање и помени

Однос према мртвима и разликује човјека од других бића. Преко мртвих предака и знамо ко смо и шта смо и одакле смо. Они одређују нашу свијест о припадности национу и вјери и уче нас вриједностима као што су слобода, чојство и јунаштво. Бранећи те вриједности и Срби су гинули или су их други због тога убијали.

А колико је страдало Срба од оног до овог Косова?

Нажалост, једноставног и правог одговора још нема, првенствено због тога што сами нисмо сачинили вјеродостојне и потпуне спискове наших жртава, па су у оптицају разни и у многоме различити подаци.

Јевреји имају дуго искуство с прогонима и погромима. У њима су научили да сачувају достојанство, а оно је садржано у њиховом увјерењу да “ако су им одузели право на живот, не могу им одузети право на име”.

У музејима холокауста у цијелом свијету непрестано се чита шест милиона имена оних који су пали као жртве антисемитизма. Мали српски народ је толико страдао у двадесетом вијеку да би вјероватно могао да попуни половину јеврејског списка. Али потпуног списка нема.

Поучени искуством Јасеновца, ВЕРИТАС отима забораву жртве најновијег погрома Срба у Хрватској и Крајини. Чини то тако што биљежи имена и судбине страдалника. Тако се именима враћа живот. Једино се тако могу избјећи и манипулације са жртвама. И једино се тако кривци могу извести пред суд, било који - домаћи, међународни, историјски, и било када - ратни злочини не застарјевају, посебно не у “колективном сјећању народа”.

2. Погинули и нестали Срби са подручја РХ и бивше РСК у рату деведесетих

2.1. Верификовани подаци

На српској страни је, према Веритасовим подацима, до краја јула 2018. године, у рату и пораћу (1990-1998) на територији РХ и РСК погинуло и нестало 7.341 особа.

Од укупног броја погинулих и несталих, до сада је сахрањено 5.555 (76%) особа (породице потврдиле идентификацију, преузеле и сахраниле посмртне остатке), док се 1.786 (24%) особа још води у категорији несталих.

С обзиром на протек времена од престанка ратних дејстава, мала је вјероватноћа да је неко са списка несталих међу живима, тако да и нестали попримају значење погинули. Погинули и нестали су углавном српске националности (један мањи број су других националности, а живјели су или ратовали са Србима у РСК).

Нажалост, овај ВЕРИТАС-ов списак¹ погинулих и несталих није коначан. Тренутно се у поступку верификације налази још око 758 лица за која постоји велика вјероватноћа да су такође погинули и нестали у ратном периоду на подручју РХ и РСК (УНПА). На овом попису не налазе се имена оних припадника ЈНА чији су посмртни остаци непосредно по погибији предати њиховим породицама. Према неким информацијама из српских извора погинуло их је преко хиљаду. Веритас тренутно

¹ <http://www.veritas.org.rs/srpske-zrtve-rata-i-poraca-na-podrucju-hrvatske-i-bivse-rsk-1990-1998-godine/spisak-nestalih/>

анализира спискове из више извора и до краја 2018. године планира објавити и овај списак.

По попису становништва из 1991. године у РХ било је укупно 4.784.265 становника, од чега 3.736.356 Хрвата, 581.663 (12,2%) Срба и 106.041 (2,2%) Југословена².

Упоређујући укупне губитке на српској страни (7.341) са учешћем српске популације у укупном броју становника у РХ из 1991. године, долази се до износа од 1,26 % погинулих и несталих на српској страни у периоду од 1990. до 1998. године.

2.2. Срби из РХ и РСК страдали на територији Републике Српске (БиХ)

Сво вријеме рата деведесетих Срби из бивше РСК страдавали су и на подручју БиХ, односно Републике Српске, с обзиром да су имале дугу заједничку границу коју су заједно чували а понекад заједно и ратовали против заједничког непријатеља. Осим тога најбезбједнији путеви за крајишке Србе водили су у Српску или преко ње за Србију, што је највише дошло до изражаја у посљедњим акцијама етничког чишћења Срба са подручја Хрватске, познатим под кодним називима "Бљесак" и "Олуја", изведеним у мају и августу 1995.

Само у те двије акције из РСК у Републику Српску избјегло је око 250.000 људи. Око 30-ак хиљада их се и задржало на подручју Српске, док су остали продужили за Србију. Пролазећи кроз Српску, крајишки Срби су и убијани и као цивили и као војници.

Према Веритасовим подацим у рату деведесетих на подручју БиХ погинило и нестало је 394 (5% од укупног броја жртава) Срба из Хрватске и РСК, од којих су многи и сахрањени на подручју Српске, било да су ту погинули, било да су их породице мртве донијеле са собом или накнадно пренијеле са подручја Хрватске.

3. Да се не заборави

Крајишници са лијеве обале Уне су, предвођени Веритасом, пуних 20 година, све до почетка државног обиљежавања годишњице "Олује", коју су установили и спроводе задње 4 године Вучић и Додик, под називом "Да се не заборави" обиљежавали годишњице те једне од највећих трагедија српског народа управо на подручју БиХ, које је трајало од 3. до 7. августа.

Обиљежавање је почимало на темељима храма Христа Спаситеља у центру Бања Луке симболичким паљењем 7.000 свијећа, по једну за сваку изгубљену душу у посљедњем рату, а настављало би се пригодним духовно-умјетничким програмом, у којем су учествовали познати српски умјетници попут Миће Јелића Грновића³ или сад покојног Небојше Зубовића⁴. Радиле смо то и у порти довршеног храма, наравно уз благослов владике бањалучког Јефрема и учешће свештенства те епархије.

Сутрадан, 4. августа, одржао би се помен у цркви св. Тројице (у задње двије године помени се одржавају у храму Христа Спаситеља), а затим су се полагали вијенци и палиле свијеће на гробљу Св. Пантелија, а након тога би се одржала и даћа у Колу српских сестара.

У организацији поменутих манифестација учествовао је и Одбор за његовање традиције ослободилачких ратова, који се од почетка државног обиљежавања годишњице "Олује" потпуно повукао из учешћа у поменутих манифестацијама.

---

² Подаци Државног завода за статистику РХ (xmn://www.dz.zg.xp/).

³ М.Ј. Грновић (1942), Јасеновчани на Банији, бави се књижевним и ликовним стваралаштвом, био министар културе у влади РСК и предавач на Филозофском факултету у Петрињи. Избјеглица од 1995, скрасио се у Владимирцима (Србија), гдје је отворио музеј "Кућа Грновића". Најпознатији крајишки пјесник.

⁴ Небојша Зубовић (Бања Лука, 12. априла 1959 — Бања Лука, 30. јули 2010) је био српски глумац Народног позоришта Републике Српске и предједник Савеза сценских стваралаца Српске, и један од оснивача и први предједник Удружења драмских умјетника Српске.

Веритас је и након почетка државног обиљежавања годишњице "Олује", уз подршку СПЦ и локалних власти, наставио са већ традиционалним манифестацијама у Бања Луци: помен на дан 5. августа, а након тога одржавање округлог стола и представљање пригодног билтена, посвећених поменима и сјећањима на све крајишке жртве из деведесетих.

Задржане су и све манифестације на "приједорском правцу", које се одржавају 6. августа: помен у храму Св. Апостола Петра и Павла у Новом Граду, паљење свијећа до "моста спаса", спуштање вијенаца са тог моста у ријеку Уну, полагање вијенаца на споменик у Туњицама, помен у храму Св. Саве и полагање цвијећа и прислужење свијећа код спомен обиљежја, о чему ће бити још ријечи у наставку.

Веритас је задржао и манифестације на "петровачком правцу" које се одржавају 7. августа: помен код спомен обиљежја код Бравског и посјета Дринићу, о чему ће такође бити ријечи у наставку.

Веритас његује различите фоме сјећања на жртве и трагичне догађаје као што су: објављивање пригодних саопштења, билтена, публикација, књига, филмова, подизање спомен обиљежја на мјестима страдања: одржавање конференција за штампу, округлих столова и трибина, подржавање помена трагичним догађајима из српске историје у свим православним храмовима и на мјестима гдје су се догађаји збили, те пригодних спортских такмичења као и такмичења у познавању историјских чињеница о догађају који се обиљежава.

4. Споменици крајишким Србима на подручју БиХ које је Веритас изградио и које подржава и одржава

4.1. Петровачка цеста- Бравско

4.1.1. Опис злочина

У авиогрантирању избјегличке колоне, дана 07.08.1995. године код Бравскога (топографски називи овог места су још Кленовац и Јањило), које се налази између Петровца и Кључа, од стране хрватских авиона, погинуло је десет лица, међу којима четворо дјеце, дјевојка од 20 и старица од 83 године, а неколико десетина их је, што теже што лакше, рањено. Ова избјегличка колона кренула је из Сјеверне Далмације и Лике и у Мартинброду преко Уне прешла у Републику Српску.

Том приликом су убијени: Дрча Даринка (1927), Дрча Јовица (1989) и Дубајић Мирјана (1974) сви из Бротиње код Доњег Лапца, Ковачевић Мика (1912) из Кричког брда код Доњег Лапца, Рајић Невенка (1984), Рајић Жарко (1986), Вуковић Дарко (1982) и Вуковић Крстан (1951), сви из Доњег Лапца, те Стјеља Бранко (1923) и Стјеља Мирко (1961), оба из Заграда код Бенковца.

На лицу мјеста идентификовани су: Рајић Невенка и брат јој Жарко, који су били покопани у Бања Луци, а касније су њихови посмртни остаци пребачени у Апатин и Вуковић Крстан и син му Дарко, који су сахрањени на гробљу у селу Хан Кола поред Бања Луке.

Дрча Даринка и њен унук Јовица и њихова рођака Дубајић Мирјана били су покопани на локацији Чапље код Санског моста, одакле су ексхумирани 06.08.2001. а њихови посмртни остаци су пренешени на гробље Суваја код Доњег Лапца.

Нешто костију Бранка Стјеље и његовог сина Мирка извађени су из олупине мерцедеса поред мјеста гдје су убијени тек 2002. године те су исте године сахрањени у Барајеву (Србија).

Ковачевић Мику је њен син сахранио одмах послје убиства у Кључу на једној приватној њиви, али су њени посмртни остаци негдје измјештени, па се још увијек води међу несталима.

4.1.2. Сјећања свједока

4.1.2.1. Старицу **Ковачевић Мику** из Беглука возио је син Никола⁵ у тракторској приколици, са којом је била и Николина жена Мара. Иако је било љето, старица је лежала покривена неким ћебетом. Трактор се затекао у колони у близини возила која су директно погођена ракетом, односно њеним гелерима. Никола и Мара нису били повређени. Мислили су да није ни Мика пошто се није оглашавала. Никола је додао гас желећи да се што даље удаљи од мјеста гдје су горјела возила и људи у њима.

Без заустављања дошли су до Кључа. Снајка забринута што се свекрва не оглашава, не миче и ништа не тражи, зове је а када се ни тада није огласила, открива је и види да старица и не дише. Зове мужа који зауставља трактор и прилази да види о чему се ради. Примјећује једва примјетну рану са већ усиреном крвљу на мајчиним грудима. Вози је у болницу, гдје љечници констатују смрт. Ту је видио и мртва тијела Драча Даринке и њених унука Мирјане и Јовице, који су се приликом гранатирања затекли у камиону, који је возио иза његова трактора. Све четверо их пребацују у мртвачницу и стављају у сандуке. За Николу нема никакве дилеме да су сви четверо убијени гелерима исте ракете.

Сутрадан родбина одвози ковчеге Даре и њених унука према Санском мосту, а Никола своју мајку сахрањује на једној њиви преко пута православног гробља и преко ријеке Сане, која је у приватном посједу, гдје је било још неколико хумки. На крсту је исписао мајчино име и годину рођења. Мртвој мајци обећава да ће је једног дана пренијети на породично гробље у родну Лику.

Никола и Мара са својим трактором иду даље. Пут их је довео до Зрењанина, гдје је живјела Николина сестра Мира. Не могавши се навићи на равницу, Никола и Мара се већ 1997. враћају у кршну Лику. Двије године касније, Никола први пут посјећује мајчин гроб. Све је исто као приликом сахране, осим што је био оштећен један дио крста. Други пут посјећује мајчин гроб 2004., овај пут са кћерком и зетом. Али гроба више нема. На мјесту гдје су били гробови, засијани кукурузи. Тада и дознаје да је њива гдје му је мајка сахрањена била у власништву једног Бошњака, који је након повратка тражио да се гробови измјесте са његове њиве, што је наводно и учињено.

Трећи пут одлази на мјесто гдје му је мајка била сахрањена 2012. са Миланом Иванчевићем из Оперативног тима за нестала лица Републике Српске, којем показује тачну локацију мајчиног покопа. Касније су га из Бања Луке обавијестили да је на том мјесту ексхумирано једно женско тијело и да је послано на идентификацију у Тузлу. Он и сестра су дали и крв за ДНК анализу. Чекајући резултате анализе, у родним Беглуцима подигао је мајци и споменик. А онда су га из Бања Луке обавијестили да су резултати показали да онај леш не припада његовој мајци.

Мајка му се још увијек води међу несталима. Њено име на споменик на Петровачкој цести уклесано је тек 2017. године. Сада је прва на списку. То јој мјесто и припада, ако ни по чему другом, оно по старости. У вријеме смрти имала је 83 године.

4.1.2.2. Породица **Стјеља** ноћу 4/5.08.1995. године, око 1 сат иза поноћи, кренула је из Заграда за Бенковац. Мирко је возио свој "мерцедес 200Д", а са њим су путовали отац му Бранко и комшија Душан Иванежа, док су му мајка Сава (1926), супруга Ведрана, син Саво (8) и кћер Александра (3) путовали у тракторској приколици комшије Славка Муњеса. Ведрана је била у деветом мјесецу трудноће. Сава, Ведрана и дјеца у Бенковцу су прешли у камион Раде Остојића из Биљана Горњих. Цијелим путем мерцедес је пратио Остијићев камион и снабдевао их храном и водом.

Тако су стигли и до Петровца, одакле су у недјељу наставили пут према Кључу у истом распореду. Када су од Петровца одмакли неких 12-15 километара, наишао је авион и гранатирао колону. Они у камиону су били под церадом па нису ни могли

---

⁵ Изјава Николе Ковачевића број 10-04/4-47/16 од 15.02.2016. СЈБ Бања Лука, Одељење за ратне злочине;

видјети авион али су чули јаку детонацију, након које се камион зауставио из којег су сви почели искакати напоље.

За унучићима искочила је и бака Сава. Синовлев мерцедес, био је одмах иза камиона. Сава је кроз разбијено вјетробранско стакло угледала обезглављеног сина. Сувозач Душан сав крвав по глави изишао је из мерцедеса. Муж јој Бранко сједи непомично на задњем сједишту, а крв му цури из уста. Сава је за тренутак остала без даха не вјерујућу у оно што види. Пренуо ју је нечији повик "ови су мртви", након чега је са пуним гласом закукала за супругом и сином, истовремено тражећи погледом унучиће и трудну снајку.

Дјеца су трчкарали по цести, којом се ширио мирис барута, крви и бензина. Угледала је и снајку, која је била рањена у мишицу лијеве руке. Пред њиховим очима мерцедес почима да гори. Горе и још нека возила. Сви вичу да се склањају што даље од возила у пламену јер да може доћи до експлозије горива а може и авион да се врати. Саву, Ведрану и дјецу угурају у неки камион, који се однекуда створио поред горућих возила. Док се удаљавају, мерцедес је сав у пламену.

Преживјеле Стјеље су стигле у Мирковце, гдје су живјеле двије Савине кћери, још од прије рата. Одатле је Ведрана отишла у новосадску болницу на порођај, гдје је 29. августа приликом порођаја, не видјевши бебу, и умрла⁶. Родила је женско дијете којој су дали име Тања.

Ведрана је, на инсистирање њеног оца и брата, сахрањена у Барајеву. И Ведранину дјецу преузели су ујак Никола Тинтор и ујна Наташа, који у то вријеме нису имали своју дјецу. Бог их је за тај чин наградио подаривши им двоје њихове дјеце.

Сава ми је о овом догађају причала 1996. године⁷. Тада још није знала да ли је ишта остало од мужа јој и сина. Тек 2002. године, на моју молбу, на лице мјеста изашли су представници Комисије за нестала лица Републике Српске и у једној вртачи поред мјеста гдје је колона гранатирана, у гомили одпада, видјели су и олупину мерцедеса а у њему и нешто нагорјелих костију⁸. Није било дилеме да је то возило породице Стјеља а остаци костију да припадају Мирку и Бранку. У мерцедесу је примјећена и једна неексплодирана бомба, што је за још извјесно вријеме пролонгирало вађење коштаних остатака из олупине. Ипак је то урађено и кости су без идентификације предани породици Стјеља. И Бранкови и Миркови остаци сахрањени су у Барајеву поред Ведране.

У међувремену су и Мирковци враћени у "уставно-правни" поредак РХ, па су и бака Сава и њене кћери избјегле у Србију. Бака Сава је у међувремену и умрла па је и она сахрањена у Барајеву поред супруга, сина и снахе. Ведранина и Миркова дјеца су одрасла и отишли из ујакове и ујнине куће и наставили живјети своје животе⁹.

4.1.2.3. **Јовица Пиплица**¹⁰ (1960) из Доњег Лапца у недјељу, 6. августа 1995. године, око 18 сати са колоном избјеглица стигао је до Петровца. Чекајући остатак своје јединице у Петровцу је и преноћио. Сутрадан им је речено да нису више војни обавезници и да се могу придружити својим породицама. Ту се и укрцао у један аутобус са којим се врло кратко возио, пошто је већ на излазу из Петровца прешао у камион из његове фирме, са којим је управљао Крстан Вуковић.

⁶ *Августа 2018, након једног мог наступа на ТВ Хепу, у којем сам причао о овом догађају на Петровачкој цести, јавио ми се пензионисани гинеколог, који је, како ми рече, порађао Ведрану, и још увијек није одгонетнуо због чега је умрла само 30 секунди по порођају. Једино логично објашњење је, говори ми телефоном доктор, да је умрла због шока којег је доживјела на Петровачкој цести видјевши обезглављеног мужа, чему је свакако допријела и њена и трудноћа и повреда.*

⁷ *Изјава Саве Стјеље од 06.01.1996, архива Веритаса.*

⁸ <http://www.nestalirs.com/ekshumacije/bosanski-petrovac/kapljuh/index.html>

⁹ *Документарцац "Пад Крајине - Петровачка цеста" (Тв Хепи, 13.02.2018)*
<https://www.youtube.com/watch?v=ffxGDbKD1jw>

¹⁰ *Изјава Јовице Пиплице од 02.09.1996, архива Веритаса;*

У том камиону су још били и Крстанов отац Обренко (1922) и син Дарко (1982), а у кабини на креветима лежала су дјеца Спасе Рајића, Невенка (13) и Жарко (9). Сви су они живјели у Доњем Лапцу и добро су се познавали. Камион је позади био натоварен са конзервираном храном, међу којом је било највише паштета у лименкама.

Кретали су се у колони у којој није било војних возила и није било никаквих застоја. Нешто прије мјеста Бравско, око 12 км од Петровца, колона је застала. У њој је било пуно коњских запрега, трактора, особних аутомобила, као и неких камиона са и без шлепа, натоварени са стварима које су понијеле избјеглице. Када се колона зауставила, могло је бити између 12 и 30 и 13.00 сати, нешто јако бљеснуло и зачула се страшна детонација. Од детонације Јовица Пиплица је избачен 10-ак метара од кабине, на десну страну, у канал. Ту су га и покупили у несвјесном стању те ставили у неко ауто и вратили у петровачку болницу. Успут се Јовица освјестио и видио је да поред њега на поду лежи тешко рањени Душан Дрча (1959) из Срба.

У болници у Петровцу су им указали прву помоћ. Дрчу, који је био теже рањен, пребацили су хеликоптером даље у неки већи центар, а Пиплица је остао у болници до увече, када су и њега повезли за Бања Луку. На путу за Бања Луку застали су на мјесту гдје је повређен, и гдје је дознао да их је гранатирао хрватски авион. Камион у којем је повређен још је горио, био је сав у пламену, а конзерве су пуцале усљед високе температуре. Ту је Јовица и дознао да су у том камиону погинули и возач **Крстан** и његов син **Дарко**, те обоје дјеце Спасе Рајића, **Невенка** и **Жарко**.

На лицу мјеста још горе и мерцедес са лешевима, који је ишао испред његова камиона, а горио је и један пежо, у којем није било лешева, али је чуо да су у њему тешко рањени отац и малољетна му кћерка.

Испред пежоа налазио се и тегљач без шлепа, који је био уништен али није горио. Тегљачем је управљао онај Душан којег је видио док су их возили у петровачку болницу. Ту и дознаје да су Душанов син **Јовица** (1989), мајка **Дара** (1933) и сестра од тетке **Мирјана Дубајић** погинули у том тегљачу.

На лицу мјеста, у дужини од око 100 метара, горјело је или је било оштећено и других возила. Поприште је било попрскано крвљу и подсјећало је на кланицу. Јовица Пиплица је долазио на мјесто злочина и три дана касније, али сада као свједок очевидац, са јавним тужиоцем, од којег је и чуо да је колона бомбардована са двије ракете.

Отац и син Вуковићи су сахрањени у Хан Колима код Бања Луке, одакле је Крстан родом. Брат и сестра Рајићи су сахрањени најприје у Бања Луци, одакле су пренесени у Апатин, гдје су поново сахрањени.

Јовицу Пиплицу и Душана Дрчу, и још многе који су били у колони у вријеме гранатирања колоне, редовно сусрећем на поменима на Петровачкој цести.

4.1.3. Подизање споменика

У августу 2006. године, у организацији Републичке организације породица заробљених и погинулих бораца и несталих цивила Републике Српске, на мјесту гранатирања колоне на Петровачкој цести, постављен је један дрвени крст. С обзиром да поред крста није било других ознака (о жртвама и починиоцима), исти је неколико пута од стране “непознатих лица“ препилаван. Због тога су 2010. године „ВЕРИТАС и пријатељи“ око тога крста поставили мермерне плоче на којима су исписани подаци о жртвама, починиоцима и времену догађаја.

На предњој плочи пише:

НА ОВОМ ДРУМУ 7. АВГУСТА 1995. ГОДИНЕ, ОД РАКЕТА ИСПАЉЕНИХ ИЗ АВИОНА ХРВАТСКОГ РАТНОГ ЗРАКОПЛОВСТВА НА ИЗБЈЕГЛИЧКУ КОЛОНУ ИЗ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ КРАЈИНЕ, ЖИВОТЕ ИЗГУБИШЕ:

МИКА КОВАЧЕВИЋ (1912) из Беглука код Доњег Лапца; ДАРИНКА Дане ДРЧА (1927) и њени унуци ЈОВИЦА Душана ДРЧА (1989) и МИРЈАНА

Милана ДУБАЈИЋ (1974), сви из Бротиње код Доњег Лапца; НЕВЕНКА (1984) и ЖАРКО (1986), дјеча Спасе РАЈИЋА из Доњег Лапца; КРСТАН Обрада ВУКОВИЋ (1951), рођен у Хан Кули код Бања Луке и његов син ДАРКО (1982), рођен у Бихаћу, обојица живјели у Доњем Лапцу и БРАНКО Стевана СТЈЕЉА (1923) и његов син МИРКО (1961) из Надина код Бенковца.

На плочи са друге стране пише:

На петнаестогодишњицу страдања ових невиних жртава, спомен плочу поставише ВЕРИТАС и пријатељи.

С обзиром на дотрајалост дрвеног крста и могућност поновног оштећења, одлучили смо да дрвени замјенимо са металним (росфрај) крстом јер је оцјењено да овај догађај заслужује монументалније обиљежје и због броја страдалих, посебно дјече, и због тога што Крајишници до тада нису били у могућности да на подручју Хрватске подижу споменике својим сународницима страдалим у рату 1991 – 1995. године.

Новац за нови метални крст обезбјеђен је у новембру 2010. године уплатом од стране грађана Републике Српске на хуманитарни телефон. Крст је требало замјенити новим крстом до 7. августа 2011 године, тј. до годишњице овог тужног догађаја, због чега је од општине Босански Петровац већ било затражено одобрење за замјену дрвеног крста металним, а и израда споменика је била у току по пројекту младог архитекте Марка Билбије¹¹.

Ноћу 03/04. јула 2011. године непознати починиоци су девастирали постојеће обиљежје на петровачкој цести. Дан послје на лице мјеста изашли су представници МУП-а и СИП-е и сачинили записник о увиђају. Утврђено је да је дрвени крст поново препилан а усљед његовог пада оштећене и мермерне плоче. Очекивали смо да ће надлежне институтције Санско-унског кантона и Федерације БиХ овога пута пронаћи починиоце овог вандалског чина и да ће бити адекватно санкционисани. Међутим, до данас нити нас је ко обавијестио нити смо игдје чули да су починиоци идентификовани и процесуирани.

Споменик у облику стилизованог православног крста, са краковима висине 6 и ширине 3,5 метра, израђеног од нерђајућег челика (росфраја) ипак је постављен на већ раније изграђено постолје на којима су се налазиле и мермерне плоче са горе наведеним подацима. Дограђени споменик је откривен на петнаестогодишњицу тог трагичног догађаја, како је и било планирано. Истога дана је и освештан од стране тадашњег владике бихаћко-петровачке епархије господина Хризостома.

Морам признати да је код Веритасоваца и пријатеља постојао страх да ће и овај метални крст бити скрнављен. На срећу то се до ове године није десило.

Задњих година на годишњицу овог догађаја око спомен обиљежја окупља се све више и више људи из Хрватске (Лике, Далмације, Загреба), Федерације БиХ, Републике Српске и Републике Србије. Долазе и Срби и Бошњаци. Долази и начелник општине Босански Петровац Златко Хујић. Редовно долази и делегација из Доњег Лапца, одакле је већина жртава, на челу са начелником општине Илијом Обрадовићем. Редовно долази и начелник општине Дринић (у задње двије године то је Милан Бркић) најближе општине из Српске.

Већ је постала традиција да скоро сви учесници послје помена одлазе у Дринић, гдје се најприје посјети Спомен соба погинулим српским војницима са подручја општине Петровац, а затим начелник припреми ручак за све учеснике.

О околишту споменика брину се људи из дринићке борачке организације а чувају га и Срби из околних мјеста.

---

¹¹ Марко Билбија (архитекта и сценограф), шеф Тима "Бања Лука 2024", којем је повјерена израда докумената за апликације овога града за учешће у програму "Европска престоница културе"

Овогодишњи помен код спомен-крста служио је новоустоличени владика бихаћко-петровачки господин Сергије уз саслужење свештенства из те епархије. Владика Сергије је предложио да се поред постојећег спомен обиљежја подигне и спомен капела, што су сви присутни, а посебно Веритасовци, здушно поздравили.

4.2. Приједорска цеста - Сводна

4.2.1. Опис злочина

Избјегличка колона са Кордуна и Баније кретала се према Уни и на мосту између Двора и Новог града прешла у Републику Српску. Један дио колоне код мјеста Сводна гранатирани су хрватски авиони 8. августа 1995. око 18 сати. Том приликом је погинуло најмање три лица, а рањено их је, теже и лакше, најмање 15.

Погинули су **Галогожа Марија** (1930) и њен син **Галогожа Раде** (1955) и њихов рођак **Малобабић Миле** (1953), сви из Славског Поља код Вргинмоста. За вријеме напада били су се зауставили поред цесте у самом мјесту Сводна. Таман су се спремали да крену даље, када је наишао авион и гранатирао колону.

Убијени су идентификовани на лицу мјеста и сахрањени на Градском гробљу у Приједору. Радин син Миле имао је девет година у вријеме гранатирања колоне. У међувремену је отишао у Енглеску. У току 2004. године подигао је споменик баби и оцу на приједорском гробљу.

Са Милом Малобабићем у вријеме напада били су и његова супруга Софија, кћер Николина и син Милош. Све троје су рањени а најтеже Николина. Милини посмртни остаци су ексхумирани 2000. године и поново сахрањени у родном Славском Пољу, гдје су му живјели отац и мајка.

У вријеме напада, у колони су се нашли и Дејан Љубишић из Двора и његова тада невјенчана жена Сузана, дјевојачко Зорић, која је теже рањена од гелера гранате. Том приликом рањена је и Смиља Лајшић из Сводне.

4.2.2. Сјећања свједока

4.2.2.1. Једна ракета је погодила зграду мјесне заједнице и запалила је, друга је погодила балкон породице Марјановић у стамбеној згради, трећа је прошла цијелим поткровљем породичне куће Драшка Жујића а четврта је погодила избјеглице са Кордуна и Баније који су застали поред цесте да се одморе и нешто презалобаје након три дана бјежаније и неизвјесности¹².

4.2.2.2. **Душан Галогожа**¹³ је вјеровало да су довољно одмакли од непријатеља и да су безбједни, па су, након три дана путовања и гладовања, застали да нешто презалобаје и каву попију, коју су скували код мјештана Сводне, чије куће су тик уз цесту. И кад су се спремали да крену даље, наишли су авиони од запада, прелетјели их, затим се окренули и засули их бомбама. Убили су му мајку и брата рођенога и брата од ујака, а многе израђавали, укључијући и његову малољетну дјецу и жену.

4.2.2.3. **Милка Малобабић**¹⁴ је сједила у друштву са Галогожама и пила воду када је опазила два авиона од Двора да иду право на њих. Прелетјели су их али су се заокренули и само што је изговорила "Јеба ти њих Дујо, ево их назад" већ су били изнад њих и испустили "оног врага". Обасјала их је велика ватра и прекрио густо дим. Кад се дим мало разишао види Марију поред себе непомичну а мало даље и њеног сина Раду. Прекорачила је преко Марије у намјери да помогне Ради, али му помоћи није било.

4.2.2.4. Радина жена **Вида**¹⁵ је била увјерена да су на сигурном, због чега су се и зауставили у Сводни, и да се мало одморе и да сачекају остале чланове породице. Сви

¹² Документарни филм "Олујни инферно - Тамо далеко", аутора Раде Мутућа, који је као новинар РТРС извјештавао и са лица мјеста.

¹³ Исто

¹⁴ Исто

¹⁵ Исто

су некога чекали, па је тако и она чекала своју дјецу. И киша је падала, па је натезала најлон да заштити унутрашњост приколице. Кад је видјела авионе из правца запада добацила је породици "видите ли оне авионе", не знајући ни чији су ни шта смјерају. За час су се окренули и поклопили их бомбама. Од удара је пала. Прво што је видјела кад се устала био је њен муж а иза њега и свекрву и рођака. Све троје су били мртви. Било је и доста рањених. Лешеве погинулих је покупила војска и одвезла за Приједор.

Преноћила је у Сводни и ту је дочекала дјецу. Ни она ни дјеца нису присуствовали сахрани свекрве и супруга, већ су продужили за Србију из страха да би их поново могли гранатирати исти авиони. Сама је одгајала дјецу копајући непрегледне њиве по Војводини. Њен син Миле као избјеглица отишао је у Енглеску. Скупио је нешто пара од социјалне помоћи па је још 2000. године на приједорском гробљу подигао споменик оцу и баби.

4.2.2.5. **Родитељи**¹⁶ убијеног Миле Малобабиће давно су се вратили у Славско поље. Обновили су кућу и имање али мира у души нису нашли, све док са приједорског гробља ниси пренијели синовљеве кости и поново их сахранили у породичну гробницу близу њихове куће. Сад им је, кажу, лакше. Имају свој гроб и мртвог сина. Ту ће, веле, и они кад смрт дође.

4.2.3. Подизање споменика

У августу 2006. године у организацији Републичке организације породица заробљених и погинулих бораца и несталих цивила Републике Српске, и у Сводни на мјесту гранатирања избјегличке колоне постављен је један мањи метални (од росфраја) крст. Ни поред овог крста није било никаквих других ознака или података, ни о жртвама ни о починиоцима.

Због тога су 2012. године „ВЕРИТАС и пријатељи“ поред тога крста поставили мермерну плочу на којој су исписани подаци о жртвама, починиоцима и времену догађаја. Плоча је и освештана 5. августа исте године¹⁷.

Текст на спомен плочи:

НА ОВОМ МЈЕСТУ 8. АВГУСТА 1995. ГОДИНЕ ОД РАКЕТА ИСПАЉЕНИХ ИЗ АВИОНА ХРВАТСКОГ РАТНОГ ЗРАКОПЛОВСТВА НА ИЗБЈЕГЛИЧКУ КОЛОНУ ИЗ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ КРАЈИНЕ ЖИВОТЕ ИЗГУБИШЕ:

МАРИЈА ГАЛОГАЖА (1930), ЊЕН СИН РАДЕ ГАЛОГАЖА (1955) И МИЛЕ МАЛОБАБИЋ (1953), СВИ ИЗ СЛАВСКОГ ПОЉА КОД ВРГИНМОСТА, ДОК ЈЕ ТЕЖЕ РАЊЕНО ЧЕТВЕРО ДЈЕЦЕ И ЧЕТИРИ ЖЕНЕ ИЗ ЊИХОВИХ ПОРОДИЦА.

ИСТОГ ДАНА НА ОВОМ МЈЕСТИ ВОЗ ЈЕ ПРЕГАЗИО БОЖИЦУ КУКИЋ (1923) ИЗБЈЕГЛИЦУ ИЗ ГОРИЧКЕ КОД ДВОРА.

А ДАН РАНИЈЕ У ТРАКТОРСКОЈ ПРИКОЛИЦИ ОД ТУГЕ ЗА ИЗГУБЉЕНИМ ЗАВИЧАЈЕМ УМРЛА ЈЕ САВА БУСИЋ (1909) ИЗ ТОПУСКОГ.

ОВУ СПОМЕН ПЛОЧУ ПОСТАВИШЕ ВЕРИТАС И ПРИЈАТЕЉИ НА СЕДАМНАЕСТУ ГОДИШЊИЦУ.

Обилежавање годишњице "великог егзодуса" Срба из Републике Српске Крајине у хрватској акцији "Олуја" на "сјеверном правцу", којим су главе спашавали Кордунаши, Банијци и Личани од Плашког, традиционално почима парастосом за погинуле и нестале у храму Св. Апостола Петра и Павла у Новом Граду, а затим паљењем свијећа према "мосту спаса" на Уни и спуштањем вијенаца са тог моста, преко којег је преко 100.000 Крајишника тог несретног августа прешло у Републику

¹⁶ Исто

¹⁷ <http://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Spomen-obilježje-stradalima-u-izbjeglickoj-koloni-152995.html>

Српску. Након тога делегације положу вијенце и прислужују свијеће код спомен обиљежја подигнутог у Туњици код Новог Града за цивиле страдале у нападу регуларне Хрватске војске на западнокрајишке општине у септембру 1995. године.

Затим све делегације долазе у село Сводна, гдје се у мјесној цркви Св. Саве служи парастос а након тога полажу вијенци и прислужују свијеће и код споменика жртвама злочиначког и ничим изазваног гранитарања избјегличке колоне поред друма и у насељеном мјесту.

И овдје на "сјеверном правцу" свим манифестацијама присуствују мјештани Новог Града, предвођени начелником општине (задње двије године то је Мирослав Дрљача), делегације борачких организација републичког и локалног нивоа, омладина и представници разних невладиних организација. Дође понеки Србин и са лијеве обале Уне. Дошло би их и много више да се не боје посљедица.

И у Сводни присуствује домаће становништво, посебно они који су доживјели гранатирање и осјетили његове посљедице на сопственој кожи или имовини. И ове манифестације традиционално завршавају чашицом за покој душа мртвих у кафани преко пута споменика а домаћин је начелник Новог Града.

4.3. Споменик Бори Мартиновићу на Новом гробљу

4.3.1. Ко је Боро?

Боро је био јединствен и непоновљив, како по изгледу, тако и по активностима и понашању. Као дијете прележао је парализу која је оставила страшне посљедице. Кретао са само помоћу штака. Звали смо га и "Бора гедора", пошто је са собом увијек носио гедоре да би, ако затреба, на лицу мјеста могао зашарафити или одшарафити неки шраф на ножним протезама.

До почетка рата деведесетих са породицом је живио у Сплиту, гдје се и школовао. Завршио је правни факултет у радио као правник у више фирми. Почетком деведесетих напушта Сплит и долази у родну Глину, одакле ће га 1992. Миле Паспаљ (тадашњи предсједник Скупштине РСК) довести у Владу РСК, гдје сам га и затекао када сам у априлу 1993. преузео функцију секретара Владе.

Боро је много знао и у све се разумио, па чак и у командовање војском, иако војску није служио. Знао је и енглески. Много је читао, посебно новине и домаће и стране. Боро је био савјетник у Влади и члан разних мјешовитих комисија за преговоре са хрватском страном и комитета за сарадњу са УНПРОФОР-ом. Увијек је био спреман да другима помогне. Из ратног и поратног периода најбоље га памте представници разних међународних организација пошто их је непрестано провоцирао и позивао да раде свој посао.

У акцији "Олуја" дошао је у Бања Луку, гдје је остао до краја живота, бавећи се медијима и хуманитарним радом. Много је пушио и још више пио кока-коле.

Није никога имао од породице. Иначе је о њој мало и причао. Добио сам утисак да су му родитељи и брат насилно страдали у Сплиту, мада за то немам валидних доказа. Један новинар, са којим је Боро ишао у школу у Сплиту, тврдио ми је да Боро има рођеног брата у Сплиту. Ако је и имао родбине на хрватској страни, нико се није јавио нити појавио на његовој сахрани а ни до данашњег дана.

Када је објављена његова смрт, мени су у Београд стизали изрази саучешћа иако нисмо у никаквом сродству а нисмо се ни познавали све до почетка 1993. Видјевши да ми стижу саучешћа, спаковао сам се и отишао сам у Бања Луку и на сахрани му одржао посљедње слово:

Драги Боро,

Упознао сам те почетком деведесетих година прошлог вијека, у вријеме када смо са разних страна долазили у Книн и када је било сасвим извјесно да је рат неизбјежан.

Дошао си однекуда, као и многи од нас, да своје људске и стручне потенцијале ставиш у службу свог народа у борби за опстанак.

Из ратног периода памтим те као вјештог дипломату-преговарача и упорног борца за међународну верификацију крајишког питања.

Из прогнаничких времена памтим те као хуманитарца, новинара и народног адвоката.

Много су ми значили, вјерујем и нашим заједничким пријатељима, разговори поред Врбаса у којима смо ковали планове како да помогнемо прогнанима у остваривању изгубљених и задржавању стечених права; како да избавимо заробљенике из хрватских казамата, како да пронађемо нестале и сахранимо погинуле. Много су ми значили наши чести, ноћни телефонски разговори на релацији Бањалука - Београд у свим овим дугим и суморним избјегличким годинама.

Памтићу те као својеврсног боема - и по изгледу и по понашању, али највише по изузетној скромности. Мало ти је требало простора за рад и још мање за одмор. Твоји радни столови од Книна, преко Глине до Бањалуке, увијек су били претрпани папирима и новинама. За њима си проводио и дане и ноћи.

Често сам се питао одакле црпиш толику енергију за свеколике активности. Питао сам се и одакле ти уопште жеља да стално помажеш другима, ти којем је помоћ била потребнија него многим којима си је несебично давао. Одговор сам нашао управо у томе што си, помажући другима, проналазио начин да избјегаваш самилост према себи.

Био си пријатељ многим и друг понекима. И никада, баш никада, па ни тада када си достигао у болницу, нисам помишљао на твој овоземаљски крај. Вјеровао сам, али не могу да објасним зашто, да си вјечан, непотрошив и непоновљив. Ваљда и због тога што си увијек био надхват руке.

Када би ми затребала каква информација, идеја или охрабрење, окренуо бих број твога телефона, а ти си једноставно био ту - спреман за разговор и ноћу и дању.

А на питање: "Како си Боро?", одговарао си смијући се гласно и заразно: "Дао Бог дурања."

И, ето драги пријатељу Боро, ти си заиста свој овоземаљски живот јуначки, поносно и достојанствено "издурао" у дословном смислу те ријечи.

Нека ти Бог душу прости! Нека ти је земља лака! Нека ти је вјечна слава!¹⁸

4.3.2. Подизање споменика

Боро је сахрањен на терет града на бањалучком новом гробљу, на једном доста неприступачном мјесту (велика стрмина и извор воде). Испратили су га и домаћи и избјеглице.

Пошто никога од родбине није имао ни у Србији ни у Српској, а нико се од родбине није ни распитивао за његову судбину, друштво око Веритасове канцеларије у Бања Луци¹⁹ одлучи да и њему уредимо гробно мјесто и да му гроб прекријемо мермерном плочом. Одлучили смо се да за ту намјену прикупљамо донације. Познаници су давали паре за изградњу Бориног споменика, које је један његов "штићеник"²⁰ покрао а нас обмањивао да је споменик направљен, иако се није ни

---

¹⁸ Изговорио 20. марта 2003. на сахрани Бориса-Боре Мартиновића. Објављено у у мојој књизи "Хроника I".

¹⁹ Представништво Веритаса за Републику Српску, са сједиштем канцеларије у Бања Луци, регистрована је 05.02.2004. Досадашњи координатори овог Представништва били су: Јанко Велимировић (од 2004 – 2007. и од 2011 – 2017), Мира Јовановић (2008 – 2011) Радомир Кужет (2018).

²⁰ У питању је Милорад Прибичевић, којег ми је управо Боро препоручио као поштенос Крајишника за сарадника. Неколико година је водио Веритасову канцеларију у Бања Луци (од 09.07.2003 – 31.08.2006. био и у радном односу код Веритасове канцеларије у Београду).

почело на њему радити. Ипак смо успјели скупити паре за уређење гробног мјеста и за мермерну плочу која је постављена 2007. године²¹.

На тој плочи је уклесан православни крст и испсано :

МАРТИНОВИЋ БОРИС

1949 - 2003.

У вријеме обиљежавања Великог крајишког егзодуса једна од манифестација је и посјета Борином гробу на Новом гробљу у Бања Луци. Поред полагања цијећа и паљења свијећа, посјетиоци који су познавали Бору препричавају догодовштине доживљене са њим. Не мањка ни смјеха. Увјерен сам да се и он смије тим враголастим сјећањима на незаборавног и непоновљивог Бору- Гедору.

4.4. Споменик Далматинцима на Пердуовом гробљу

4.4.1. Опис злочина

Њих девет, познаника комшија и рођака, из буковачких села: Братишковаца, Ивошеваца, Велике Главе, Ервеника и Кистаћа, "одрађивали" су своју смјену на чувању граница Републике Српске Крајине на Динари. Дана 26. јула 1995. заробили су их припадници ХВО и ХВ. Два дана касније, Команда 7. Корпуса обавијештава Комисију за размјену заробљеника РСК о њиховом заробљавању. У том допису наводи се да су везисти СВК "ухватили" разговор на непријатењској страни који потврђује да су сви живи заробљени.

Ускоро је кренула и хрватска акција "Олуја", која је довела до пада РСК и егзодуса крајишких Срба и до много нових жртава, па је ова група са Динаре полако пала у други план.

У току 1998. године преко Комисије за нестала лица Херцег Босне стиже вијест да су ловци на Динари у једној вртачи, на предјелу "Медено Брдо", захваљујући што је то подручје било опожарено, уочили гомилу костију.

Ускоро су представници Комисије за нестала лица Републике Српске, са колегама из комисије Херцег Босне, отишли на извиђање. Вртача је била много дубока, па су одлучили да приликом извлачења костију на површину ангажују хеликоптер. Уз помоћ хеликоптера СФОР-а, кости из вртаче су извучене 16.11.1998. и пребачене у Бања Луку. Из ове вртаче извучено је 6 скелета, а три су ексхумирана из масовне гробнице "Камен" код Гламоча, која је ексхумирана у априлу 1996²².

Иако су кости биле опожарене, пронађени су докази који су идентификовали групу. У то вријеме још се у Републици Српској није радила идентификација по ДНК методи, а класичним путем нису се могле кости потпуно раздвојити и одвојити, па су породице одлучиле да их сахране заједно на Пердуовом гробљу у Бања Луци, гдје је већ много избјеглица из РСК било сахрањено. Сахрањени су 5. децембра 1998. Изнад заједничке гробнице свком од њих подигнута је мермерна плоча са фотографијом, именом и годином рођења и смрти.

4.4.2. Подизање споменика

Удружење Далматинаца у Бања Луци 2004. поменутој деветорици бораца СВК подиже споменик у облику четвороугаоне мермерне црне плоче, на врху са стилизованим православним крстом, окомито постављене на постолје на самом улазу у Пердуово гробље. На наличју плоче, поред фотографија жртава, налази се сљедећи текст:

²¹ Светлана Шиљеговић је много помогла да се овај пројекат реализује.

²² Из масовне гробнице "Камен" ексхумирани су посмртни остаци Ковачевић Маринка, Ковачевић Винка и Ераковић Жељка.

ПОГИНУЛИ НА ДИНАРИ 1995

КОВАЧЕВИЋ Л. МАРИНКО

1962 - ЕРВЕНИК

КОВАЧЕВИЋ Н. ВИНКО

1960 - ЕРВЕНИК

ЕРАКОВИЋ О. ЖЕЉКО

1967 - БРАТИШКОВЦИ

ВУЈКО Ј. ЗДРАВКО

1968 - ВЕЛИКА ГЛАВА

РАДИШИЋ М. МИЛЕНКО

1959 - ВЕЛИКА ГЛАВА

МАНОЈЛОВИЋ С. ДАМИР

1971 - ИВОШЕВЦИ

МАЦУРА Н. МИЛАН

1947 - КИСТАЊЕ

УРУКАЛО Ј. ЉУБОМИР

1948 - БРАТИШКОВЦИ

УРУКАЛО Б. МИЛОРАД

1951 - БРАТИШКОВЦИ

СПОМЕН ПЛОЧУ ПОДИЖЕ УДРУЖЕЊЕ ДАЛМАТИНАЦА

2004 г.

Представници Удружења Далматинаца позвали су ме да одржим слово на откривању споменика и ево шта сам изговорио:

"Окупили смо се код овог данас освећаног споменика да одамо пошту деветорици мученика, који, као припадници Српске војске Крајине, изгубише животе на Динари мјесеца јула 1995. године, и да им поручимо да нису заборављени и да њихова смрт није била узалудна.

Локација на којој су, три године након страдања, пронађени њихови посмртни остаци и повреде на пронађеним костима као и трагови на одјећи, обући и опреми, на несумњив начин указују да су убијени и бачени у вртачу с очитом намјером да се затру трагови злочина. Убијени су након заробљавања, чиме су њихове убице прекриле све законе и обичаје ратовања, што их неоспорно сврстава у прворазредне ратне злочинце.

Окупили смо се на овом мјесту да одајући пошту овим мученицима, одамо пошту и пренесемо исте поруке и свим осталим нашим сународницима - Србима из Хрватске и бивше РСК, који изгубише животе у крвавом грађанском рату '91-'95., војницима и цивилима, и онима чији су гробови обиљежени и онима безименима чије кости леже у познатим гробиштима широм Крајине, и онима чије кости још труну на Динари, Велебиту, Пљешевци, Петровој Гори, Папуку...

Ово је и мјесто и вријеме да се присјетимо и наших сународника који су били или се још налазе у хрватским логорима и казаматима и чији "гријех" је био што су припадали српском роду и православној вјери.

Ово је мјесто и вријеме да се присјетимо и наших сународника из категорије избјеглица и прогнанника, међу које и ми спадамо, а који су се "атомизирали" по цијелом свијету, далеко од свог завичаја.

Ово је мјесто и вријеме да се присјетимо и наших сународника, углавном стараца, који и сада живе у Крајини, тих својеврсних јунака нашега времена и чувара наших огњишта.

Срби су се вјековима окупљали на гробовима својих предака, јунака и мученика, гдје су давали обећања и завјетовали се да ће остварити оно што они нису успјели, стигли или могли. Са овог мјеста испред овог монументалног споменика, у име живих, присутних и одсутних, Крајишника, обећавам сјенима свих наших страдалника и мученика да ћемо дати све од себе да повратимо оно што је наше и што нам је силом одузето и да ћемо у остварењу тога циља користити памет и мудрост, а не пушке и тенкове;

Да ћемо показати и доказати да нисмо били ни агресори ни злочинци, већ, напротив, да смо највећи страдалници у протеклом рату;

Да ћемо показати и доказати да Хрвати против нас нису водили ни “одбрамбени” ни “ослободилачки” рат, већ, напротив, да су они испланирали и водили рат против нас “у циљу присилног и трајног уклањања Срба из регије Крајина”. Да смо близу остварења овог циља, показатељ су и оптужнице које је већ подигло или ће их ускоро подићи Тужилаштво Хашког трибунала против хрватских генерала са цјелокупним војним и политичким врхом хрватске државе из ратног периода, у чијој основи је управо наведена квалификација.

Оваква квалификација из оптужница уздрмала је темеље хрватске државе, а пресуде Хашког суда, ако се прихвате квалификације из оптужница, могу их лако и урушити, чега се данашњи владари хрватске државе с правом плаше.

У том случају ми Срби, као конститутиван народ у Хрватској до ‘90 године, имамо пуно право макар на широку аутономију по европским стандардима.

Хрватска држава жели у Европу. Али, без обзира на већ добијено позитивно мишљење Европске комисије, без адекватног рјешавања наших права, неће никада постати дио Европе. То је наша шанса коју морамо искористити. За то нам је потребна памет, мудрост, упорност, стрпљивост и нешто новца. Пошто све то имамо, онда оно што желимо и хоћемо, можемо и да остваримо.

До остварења тих наших жеља и хтјења овај споменик на Пердувовом гробљу у Бањој Луци треба да постане мјесто ходочашћа свих Крајишника - Далматинаца, Личана, Кордунаша, Банијаца, Славонаца, Сремаца и Барањаца, мјесто гдје ће се одавати пошта нашим жртвама, мјесто гдје ће се давати обећања и завјетовања, али и мјесто гдје ће се реферисати о оствареним циљевима.

Вјерујем да ћемо, ако не сви, а оно неки од нас, посебно они који долазе из нас, једнога дана палити свијеће, и овим мученицима и онима чије ћемо кости тек покупити, на гробовима по Крајини.

Нашим покојницима, ма гдје им се кости налазиле, нека Бог душу прости и нека им је земља лака.”²³

Од када је споменик подигнут, једна од манифестација у вријеме обиљежавања "Великог крајишког егзодуса" посвећена је и посјети споменику Далмантинцима на Пердувовом гробљу. И поред овог споменика полаже се цвијеће и пале свијеће и држе пригодни говори. Пошто су на споменику исписана имена крајишких бораца, а породице неких од њих живе на подручју Бања Луке, и они присуствују помену.

Приликом откривања и освештавања споменика примјетио сам и то гласно рекао да би било пожељно да се на другој празној страни плоче напише и државна, војна, вјерска и национална (или барем нешто од тога) припадност жртава чија имена се налазе са предње стране.

Споменици се и подижу да би се сјећања на онога коме је посвећен чувала што дуже, и идућим генерацијама преносили неку поруку. Без одредница ко су, одакле су и што су, већ наредна генерација неће знати зашто им је уопште споменик подигнут.

5. Починиоци злочина на Петровачкој и Приједорској цести

5.1. Како су идентификовани авиони

Многи су из колоне или поред колоне видјели ознаке на авиону који је усред бијела дана гранатирао избјегличку колону на Петровачкој цести. Један од њих је и војни пилот Бојан Вошњак, Словенац по националности, који је хеликоптером надлетао колону. У тренутку гранатирања био је приземљен и добро је могао распознати тип авиона и ознаке на њему. Вошњак од првог момента тврди да је то био МИГ-21 са хрватском шаховницом.

²³ Изговорено у мају 2004. године на Пердувовом гробљу у Бања Луци на откривању споменика погинулим војницима СВК на Динари у јулу 1995. Објављено у књизи аутора "Хроника 1"

Вошњак тврди да су пилоти МИГ, с обзиром на дневне и метеоролошке прилике, могли видјети да се ради о тракторима, особним аутомобилима и коњским запрегама а не тенковима и хаубицама²⁴.

Службена Хрватска је све до 2012. године порицала да су њени авиони у акцији "Олуја" уопште прелазили у ваздушни простор БиХ, односно РС, с обзиром да је мјесто гранатирања било далеко 60-ак километара цестовним путем од границе у Мартин Броду, гдје је колона ушла у БиХ. Чак су ишли толико далеко тврдећи да су српски авиони гранатирани избјегличку колону.

У августу 2012. године, хрватски "Магазин за војну повијест" објављује повећи текст под називом "Операција Олуја - Акције хрватског ратног зракопловства" са описом и табелом свих летова хрватских борбених авиона и хеликоптера од 3. до 8 августа²⁵. Између осталог у табели активности под датумом 07.08.1995, пише да је тога дана, са аеродрома Сплит, у 12,10 сати полетио МИГ-21, по позиву, са задатком да нападне "оклопно-механизовану колону у подручју Меденог Поља", да је испалио двије ненавођене ракете и уништио 1 тенк и успорио колону.

А под датумом 08.08.1995. пише да су у 17,50 сати са аеродрома Плесо, по позиву, полетјела два МИГ-21 са задатком да нападну оклопно-механизовану колону у подручју села Сводна, гдје су испалене такође двије ракете те да је успорено извлачење колоне и уништено више возила.

Више није било никакве дилеме чији је авиони су гранатирани избјегличке колоне на петровачкој и приједорској цести: слажу се времена полета са сплитског и загребачког аеродрома са временом гранатирања колона на оба правца. Једино у чему се не слаже објављени извјештај о активностима хрватског зракопловства са подацима Веритаса су посљедице извршеног гранатирања: према Вертасовим подацима није уништено ниједно војно возило. Уништена су цивилна возила у којима су побијени углавном старци и дјеца.

Ако је у цивилним возилима и био понеко у војној униформи, од њега хрватској држави више није пријетила никаква опасност зато што су одавно престали пружати било какав отпор хрватској војсци и што су се удаљавали од хрватских граница.

У вријеме објављивања наведеног текста, биле су току припреме за почетак главног претреса пред Међународним судом правде по тужби Хрватске и контратужби Србије о геноциду, у којој се новеде и злочини на петровачкој и приједорској цести, па је Веритас поменути текст просљедио шефу српског правног тима, Саши Обрадовићу, који га је преко суда доставио хрватској страни на очитовање. Очитовање је усљедило у писаној форми, потписаном од тадашњег шефа правног тима Хрватске проф. Мирјана Дамашке, којим се признају активности хрватских авиона 7. и 8. августа 1995. над територијем БиХ али се и даље поричу убиства цивила²⁶.

5.2. Кривично процесуирање

Догађаји на петровачкој и приједорској цести нису били обухваћен оптужницом хашког тужилаштва у предмету "Олуја", тако да на суђењу хрватским генералима Анти Готовини, Младену Маркачу и Ивану Чермаку нису ни извођени докази за овај злочин.

Ова два догађаја, барем према информацијама којима располаже Веритас, нису процесуирани ни пред хрватским правосуђем.

Новембра 2010. године Центар јавне безбједности Бања Лука поднио је Тужилаштву БиХ кривичну пријаву²⁷ против три идентификована некадашња припадника војске РХ²⁸ и два

²⁴ Изјава Бојана Вошњака дата 03.10.1995. године стручном тиму за прикупљање и обраду доказа о злочинима против човечности и међународног права, архива Веритаса.

²⁵ Копија магазина у архиви Веритаса.

²⁶ Допис Министарства правде РХ бр: 514-06-03-03-13-12 од 10.09.2013, архива Веритаса.

²⁷ <https://www.glassrpske.com/hronika/vijesti/Hrvatski-vojnici-osumnjiceni-za-zlocin/lat/48154.html>

²⁸ Пријава је поднесена против: Имре Аготића, тадашњег помоћника команданта Главног штаба ХВ за РВ и ПВО, његовог замјеника Јосипа Чулетића и Данијела Боровића, команданта Прве ловачке ескадриле из састава ратног ваздухопловства ХВ.

НН припадника (пилота) ратног ваздухопловства те војске „због постојања основане сумње да су покренули, наредили и учинили напад на цивилно становништво, гранатирани цивилну колону избјеглица, што је за последицу имало смртно страдање 9 (тада се још није знало за Мику Ковачевић) и рањавање 50 цивила“.

За оба догађаја, на петровачкој и приједорској цести, Тужилаштво БиХ је формирало истражни тим са којима је Веритас остварио коректну сарадњу²⁹. Сарадња се очитовала у томе што их је Веритас повезивао са породицама побијених и преживјелим рањеницима и дао им на увид и кориштење материјлне доказе из своје документације. На њихов захтјев, просљеђен им је и горе поменити докуменат у којем Хрвати признају активности њихових авиона 7. и 8. августа 1995. на територију БиХ.

Истражиоци из сарајевског тужилачког тима боравили су више пута у Србији и непосредно разговарали са десетинама свједока, а разговори су вођени у просторијама Амбасаде БиХ у Београду, што је у складу и са међународним стандардима, с обзиром да се амасада сматра државним екстериторијем. Овај сарајевски тужилачки истражни тим имао је приступ и хрватским архивима, у којима су пронашли много валидних докумената везаних и за гранатирање избјегличких колона на горе поменутим друмским правцима³⁰.

На крају је Тужилаштво БиХ писаним путем затражило од хрватске Владе да им достави и имена пилота који су управљали авионима у критично вријеме. Истражиоци су јављали Веритасу да је све спремно за оптужење и да се само чека одговор Хрватске о именима пилота³¹. Но, Хрвати никако да им одговоре на тај захтјев, а мала је вјероватноћа да ће им икада и одговорити на то питање.

Веритас пред сваку годишњицу "Олује" тражи од Тужилаштва БиХ да их информише о стању овог предмета. Већ неколико година добијамо исти одговор: "након провјере са поступајућим тужиоцем, обавјештавамо Вас да је предмет Тужилаштва - Тужитељства Босне и Херцеговине број: Т20 0 КТРЗ 0004022 07 у фази истраге те да се подузимају истражне радње у складу са Законом о кривичном поступку Босне и Херцеговине"³².

Ми у Веритасу сматрамо да би се оптужница могла подићи и то по командној одговорности против наредбодаваца, с обзиром да је командна структура у ратном ваздухопловству те државе јавно доступна. Сматрамо да не би била грешка оптужити и све хрватске пилоте МИГ-ова из ратног периода, односно оних који су били живи тог августа 1995. године, јер ни њихова имена нису никаква тајна, с обзиром да су сви они, њих неколицина, пребјегли из ЈНА. Хрватска није имала других пилота оспособљених за управљање "миговима" из простог разлога што се пилот мигова "ствара" више година него је трајао рат деведесетих.

Пошто оптужница до данас није подигнута, ми у Веритасу вјерујемо да је разлог искључиво политичке а не правне природе. При том имамо у виду Сплитски споразум³³ од 22. јула 1995. године, потписан од стране тадашњих предсједника Федерације БиХ, Изетбеговића, и Републике Хрватске, Туђмана, о "заједничкој борби против српског агресора", што наводи на закључак да су хрватски авиони прешли на територију друге државе по позиву њихова војног савезника, а што онда доводи и до одговорности неких лица из војног и политичког естаблишмента федерације БиХ из тог периода.

У задњих неколико мјесеци, поднесене су и двије кривичне пријаве тужилашству за ратне злочине у Београду. Обе је поднио адвокат Душан Братић³⁴, којему је Веритас уступио валидну документацију, а неке доказе је и сам прибавио.

5.3. Накнада штете

²⁹ У архиви Веритаса налази се кореспонденција са сарајевским истражиоцима, које је предводио Славиша Лучић.

³⁰ Исто

³¹ Исто

³² Овогодишњи одговор носи ознаку Број:-1-306/17 од 05.09.2018. и налази се у архиви Веритаса.

³³ https://sr.wikipedia.org/sr/Сплитски_споразум

³⁴ <http://www.politika.rs/sr/clanak/406127/Hronika/Srpski-advokati-tvrde-da-imaju-dokaze-protiv-hrvatskih-pilota>

С обзиром да истраге о злочинима на петровачкој и приједорској цести се уопште не воде а тамо гдје се воде тапкају у мјесту већ годинама, Веритас је, у сарадњи са партнерским адвокатским канцеларијама у Хрватској, у току ове године одлучио да правду за жртве и чланове њихових породица потражи пред Европским судом за људска права у Стразбуру (ЕЦХР). Основ за излазак пред овај суд, без предходног вођења унапријед изгубљених дугогодишњих поступака за накнаду штете пред националним правосуђем, је одредба о "праву на живот" из чл. 2. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода³⁵, у којем је прописано да је право на живот сваке особе заштићено законом и да, уз неколико изузетака, "нико не може бити намјерно лишен живота, осим приликом извршења пресуде суда којом је осуђен за злочин за који је ова казна предвиђена законом".

Све државе потписнице ове конвенције морају поштовати права и слободе њоме зајамчене те морају ефикасно рјешавати повреде тих права на националном нивоу. Европски суд за људска права представља супсидијарни механизам заштите људских права, што значи да дјелује као заштитник од повреда које нису исправљене на националном нивоу. Обавеза државних власти да спроведу истрагу и кривично гоњење у судској пракси суда поприма облик права жртве или у случају смрти жртве право неког од њених најближих рођака.

Ако истрага још није ни покренута као у Хрватској или ако траје више од 8 година као у БиХ и ако је од догађаја прошло више од 23 године, све то скупа, по мишљењу нас из Веритаса и наших партнерских адвокатских канцеларија, значи да истрага није била у складу са цитираним одредбом члана 2. Конвенције.

За ову акцију потребна нам је и сарадња оштећених, јер се без њихових пуномоћја и попутне документације (извода из матичних књига и за мртве и за живе, медицинске документације за рањене ...) не може ни ући у процес. Већина породица је свесрдно прихватила сарадњу. Поступци су сада у фази тражења информација од надлежних органа гоњења у БиХ и РХ о подузетим радњама у овим догађајима³⁶.

6. Умјесто закључка

Веритас је поздравео обиљежавање годишњице "Олује" под покровитељством државног врха Србије и Српске. Но, сматрамо да је веома битно одржавати различите форме сјећања на жртве "на терену", посебно на мјестима гдје су људи страдавали, јер се на тај начин омогућава великом броју обичних људи, каквих је и највише, да непосредно, неким личним гестом, учествују у сјећању на жртве, што онда и остаје у дугом сјећању.

"Сјећање је благослов", каже једна *Јеврејска пословица*.

"Наше је само оно што поклонио другима" – записао је непознати монах са Хиландара.

"Народ који заборавља своју прошлост, нема право ни на будућност", гласи једна руска народна пословица.

Идвојио сам горње пословице и мисли и због тога што се са њима слажем у потпуности.

Септембар, 2018.

Саво Штрбац

35

<http://www.sostelefon.org.rs/zakoni/14.%20Evropska%20konvencija%20za%20zastitu%20ljudskih%20prava%20i%20osnovnih.pdf>

³⁶ *Кореспонденција са надлежним органима РХ И БиХ, у архиви Веритаса.*